

УДК: 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.19>

ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Марцеляк О.В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Марцеляк О.В. Пріоритетні завдання вітчизняної науки конституційного права в умовах російської агресії.

Стаття присвячена дослідженню ролі науки конституційного права в умовах війни з російським агресором. В роботі зазначається, що зарубіжний та й набутий за роки незалежності національний досвід державного будівництва переконливо свідчить про неможливість модернізації будь-яких суспільних відносин без належного наукового обґрунтування, прогностичних передбачень, розробки новітніх суспільних методологій та теорій. Особливо це важливо в сучасних умовах повномасштабної війни, коли перед українським суспільством і державою постали проблеми, які раніше не перебували у фокусі уваги вітчизняної правової науки. Зроблено акцент не про абстрактну потребу з боку юридичної науки досліджувати негативні явища війни, а про необхідність давати правову оцінку конкретним численним воєнним злочинам росії, здійсненими цієї країною злочинам проти людяності, геноциду, порушення агресором конституційних прав та свобод людини на території України тощо. Зазначено, що сьогодні мають відбутися узагальнення практики реалізації Конституції та іншого законодавства України в умовах війни, реального стану забезпечення прав людини, функціонування національного механізму публічної влади з урахуванням військового стану і виходячи з цього узагальнення, спираючись на нього юридична наука, в тому числі й наука конституційного права, має науково обґрунтувати і сформулювати конкретну необхідність удосконалення вітчизняного законодавства і визначити характер змісту таких змін.

Виокремлені конкретні пріоритетні завдання вітчизняної науки конституційного права не тільки щодо аналізу і розробки рекомендацій відносно удосконалення національного законодавства з метою гарантування державного суверенітету, територіальної цілісності України, належного забезпечення прав людини і функціонування механізму державної влади та місцевого самоврядування в період військової агресії північного сусіда, а й створення основ, фундаменту для трансформації правової системи України відповідно до європейських стандартів та цінностей у післявоєнній країні.

Ключові слова: Конституція України, конституційне право, конституціоналізм, органи державної влади та місцевого самоврядування, права людини.

Martseliak O. The Priority Tasks of the National Science of Constitutional Law during the Russian Aggression.

The article addresses the issue of the role of the science of the constitutional law during the war with russian aggressor. It is mentioned, that international and national experience of the state-building, obtained over the long years of Ukrainian independence, convincingly proves that it is not possible to modernize social relations without correct scientific substantiation, prognostic predictions, development of the innovative social methodology and theories. It is particularly important during the full-scale war with russia due to the fact, that Ukrainian community and country faced the problems, which were not previously in the focus of attention of domestic legal science.

The author emphasizes, that there is no abstract necessity to explore the negative phenomena of war. A conclusion is made that the legal science has to provide a legal assessment of the certain war crimes, crimes against humanity, genocide, violations of the constitutional rights and freedoms of a person committed on the territory of Ukraine by russia, etc. It has been found out that there is need of the summarizing the practice of

applying Constitution of Ukraine and other legislation during the war, the real state of ensuring human rights, the functioning of the national mechanism of public power, taking into consideration the military situation. The aim of the legal science, including constitutional law, is to provide a conceptual theoretical framework based on the aforementioned generalization and scientifically substantiate and formulate the specific importance of the enhancement of national legislation and to determine the nature of the content of such changes.

The research highlights the specific priority tasks of the national science of constitutional law not only in relation to the analysis and development of recommendations regarding the improvement of national legislation in order to guarantee state sovereignty, territorial integrity of Ukraine, proper provision of human rights and functioning of the mechanism of state power and local self-government during the period of military aggression of the northern neighbor, but also to create the basis of the transformation of the Ukrainian legal system according to the European standards and values in the post-war country.

Key words: Constitution of Ukraine, constitutional law, constitutionalism, government authorities, local self-government bodies, human rights.

Постановка проблеми. Розпочата росією війна в Україні має наслідком цілий ряд проблем економічного, соціального, воєнного, політичного характеру. Україна зіткнулася із безпрецедентною небезпекою, яка безпосередньо загрожує її існуванню як незалежної та суверенної держави. Це ставить на порядок денний широке коло праксіологічних викликів щодо визначення нових напрямів діяльності всього вітчизняного механізму публічної влади, які мають бути спрямовані передусім на досягнення перемоги Українського народу в цій війні, а також прогнозування проведення в нашій країні післявоєнних реформ, що мають охоплювати шляхи відновлення пошкодженої в результаті військової агресії економіки, інфраструктури, деяку модернізацію існуючої системи управління, удосконалення механізму публічної влади, і спрямовуватися на досягнення в подальшому європейського рівня соціально-економічного розвитку країни.

Вітчизняна післявоєнна реформа має стати правовою основою зміни і модернізації форми та змісту існуючих суспільних відносин, визначити нову модель територіально-політичної організації країни, виступити необхідною передумовою для здійснення ефективної державної регіональної політики, проведення економічних і управлінських реформ.

Утім, першочерговим завданням сьогодні все таки стоїть вирішення питання функціонування національного механізму публічної влади і українського суспільства в умовах війни, вироблення чіткої стратегії, визначення конкретної мети і завдань їх організації і роботи з метою розгрому агресора, з зазначенням усього можливого і необхідного інструментарію, правової та інституційної складової для цього.

Це висуває на передній план необхідність проведення комплексних наукових досліджень виконаних в межах юридичної науки, в тому числі науки конституційного права, які на високому науково-методологічному рівні дозволять виділити та охарактеризувати завдання й пріоритетні напрями сучасного етапу вітчизняного державотворення.

Стан дослідження. Хоча феноменологія науки конституційного права, її ролі у вітчизняних державотворчих процесах перебувала в полі зору вітчизняних науковців (М.О. Баймуратова, Д.М. Белова, Ю.М. Бисаги, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики, О.Ф. Фрицького, В.М. Шаповала та ін.) питання пріоритетності завдань вітчизняної правової науки, в тому числі конституційного права, в умовах війни, безумовно українськими вченими конституціоналістами не досліджувалося, тому існує потреба в аналізі цієї проблематики.

Метою статті є виокремлення, виходячи з сучасного стану подій в Україні, основних напрямів досліджень у сфері права і на цій основі завдяки узагальненню і теоретичному аналізу національного досвіду державного будівництва в умовах війни, виявити тенденції розвитку вітчизняного суспільства, визначити пріоритетні завдання науки конституційного права в умовах російської агресії, охарактеризувати правові засоби вдосконалення побудови і діяльності національного механізму державної влади та органів місцевого самоврядування, розробити обґрунтовані рекомендації щодо шляхів подальшого вдосконалення правового регулювання суспільних відносин з метою перемоги у війні з росією і формування України як демократичної, правової, соціальної держави.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжний та й набутий за роки незалежності національний досвід державного будівництва переконливо свідчить про неможливість модернізації будь-яких суспільних відносин без належного наукового обґрунтування, прогностичних передбачень, розробки новітніх суспільних методологій та теорій.

При цьому йдеться не про абстрактну потребу з боку юридичної науки досліджувати негативні явища війни, а про необхідність давати правову оцінку конкретним численним воєнним злочинам росії, здійсненими цієї країною злочинам проти людяності, геноциду, порушення агресором конституційних прав та свобод людини на території України тощо. Повинні відбутися узагальнення практики реалізації Конституції та іншого законодавства України в умовах війни, реального стану забезпечення прав людини, функціонування національного механізму публічної влади з урахуванням військового стану і виходячи з цього узагальнення, спираючись на нього юридична наука має науково обґрунтувати і сформулювати конкретну необхідність удосконалення вітчизняного законодавства і визначити характер змісту таких змін.

Провідну роль у цьому має зайняти наука конституційного права, як юридична наука, головна особливість якої полягає в тому, що вона розкриває закономірності й тенденції конституційного регулювання суспільних відносин у державі, особливості розвитку вітчизняного конституціоналізму, конституційної законності, аналізує сутність народного, державного і національного суверенітету та форми і механізми їх реалізації на практиці, дає оцінку розвитку вітчизняного конституційного процесу, його проблемам і труднощам, займається розробкою комплексних теоретичних проблем становлення народовладдя в Україні і його конституційного регулювання, аналізує основи правового статусу особи, конституційні основи організації громадянського суспільства, конституційні принципи взаємовідносин держави, суспільства і громадянина, характеризує статус органів державної влади та місцевого самоврядування, визначає параметри їх функціонування та необхідність удосконалення їх роботи, формулює основний понятійний апарат, наукові категорії, що їх застосовує національна юридична наука, розкриває вітчизняне законодавство, роль, функції та призначення конституційно-правових інститутів.

Наука конституційного права покликана завдяки узагальненню і теоретичному аналізу національного досвіду державного будівництва виявляти тенденції розвитку вітчизняного суспільства, визначати шляхи і правові засоби вдосконалення побудови і діяльності механізму державної влади та органів місцевого самоврядування, розробляти обґрунтовані рекомендації щодо шляхів подальшого вдосконалення правового регулювання відповідних суспільних відносин та практики застосування правових норм, запровадження позитивного досвіду державотворення інших країн світу.

В той же час зазначимо, що в умовах війни з росією перед вітчизняною наукою конституційного права лежить важливе завдання не тільки щодо аналізу і розробки рекомендацій відносно удосконалення національного законодавства з метою гарантування державного суверенітету, територіальної цілісності України, належного забезпечення прав людини і функціонування механізму державної влади та місцевого самоврядування в період військової агресії північного сусіда, а й створення основ, фундаменту для трансформації правової системи України відповідно до європейських стандартів та цінностей у післявоєнній країні.

Виходячи з цього, умови війни викристалізують нові напрями та першочергові завдання для вітчизняної науки конституційного права, які спрямовані, перш за все, на посилення уваги до проблематики, з одного боку, сталості вітчизняної доктрини конституціоналізму, дотримання та реалізації Конституції України, конституційних цінностей в умовах воєнного стану, з іншого – розробки і реалізації удосконаленої моделі національної держави, механізму публічної влади України та ідеологічної складової змісту конституціоналізму – конституційної правосвідомості, спрямованої на вироблення патріотичної складової у наших громадян, в основі якої лежить любов до Батьківщини, шанування своєї дійсної історії, піднесення національної ідеї тощо.

Конституціоналізм під час війни набуває деяких модифікацій, що зводяться насамперед до раціоналізації влади, вжиття невідкладних і ефективних заходів щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України, оборони конституційної демократії, ефективного забезпечення прав і свобод людини в умовах військової агресії.

За таких умов конституціоналізм, як публічно-правова система конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої (цієї системи) є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, функціонування якої спрямоване на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини [1, с. 545] набуває нових форм.

Тому важливо з урахуванням цього фактору сьогодні говорити про такі нові форми, особливості реалізації конституціоналізму в Україні. Деякі науковці схилиються до думки про те, що в умовах

війни варто вести мову про так званий «мілітарний конституціоналізм» (Баймуратов М., Кофман Б.) чи «воєнний конституціоналізм» (Водяніков О.) як особливий механізм реалізації державної влади в період війни, який допускає відступи від конституційних принципів функціонування влади передбачених Конституцією в мирний час. Тобто, мова йде про те, що війна стає підставою для переосмислення тих цінностей, непорушність яких в мирний час є очевидною та не підлягає сумнівам, цінностей, які власне є якісною особливістю ліберального людиноцентристського підходу до реалізації публічної влади в державі.

Певною мірою ці концепції перекликаються з так званою доктриною «войовничої демократії», яка вперше була запропонована відомим німецьким конституціоналістом К. Левенштайном в опублікованій ним у 1937 році статті «Войовнича (militant) демократія та фундаментальні права». Описуючи катастрофічну ситуацію із домінуванням на Європейському континенті тоталітарних екстремістських режимів, він закликав демократичні країни до самозахисту, який коротко охарактеризував словами «з вогнем потрібно боротися вогнем» [2, с. 1588]. Він пророкував, що «вороги демократії будуть робити свою невдячну справу, зловживаючи демократичними гарантіями верховенства права і прикриваючись справою захисту індивідуальних свобод» [3, с. 337].

Доктрина «войовничої демократії» почне активно застосовуватись багатьма країнами після II-ої Світової війни, що стало поштовхом навіть для її конституціоналізації (Конституція Італії 1947 року, Основний закон ФРН 1949 року, Конституції Польщі 1997 року тощо). Сутність її полягає у забороні політичних сил, рухів фашистського, комуністичного, екстремістського характеру (діяльність яких спрямована на підтримку або пропаганду придушення прав і свобод громадян, сприяє національній, расовій, класовій чи релігійній ненависті тощо), і виробленні інших інструментів самозахисту демократії [4, с. 302-303].

В той же час відзначимо, що потрібно доволі насторожено відноситися щодо надання пріоритетності сучасним процесам національного державотворення на основі доктрин «воєнного конституціоналізму» чи «мілітаристського конституціоналізму» як домінуючої системи цінностей на період війни. Це не зовсім вдалий вибір форми державного будівництва, оскільки створює умови для розвитку негативних тенденцій здатних призвести до узурпації влади та до загрози нехтування непорушних прав людини в Україні.

Якщо і говорити про ці концепції розвитку вітчизняного конституціоналізму в умовах військової агресії, то тільки в тому аспекті, що вони мають бути проявом особливостей чи складовою частиною класичного конституціоналізму який базується на класичних ідеях лібералізму і являє собою фундаментальну основу демократичних принципів, стали систему інститутів, відносин, принципів та цінностей, що забезпечують демократичний характер розвитку України, від якого не можна здійснювати антиліберальних відступів.

Фактор війни з росією приводить до висновку, що сьогодні має йти мова про нові вектори розвитку сучасної національної парадигми конституціоналізму, які повинні, виходячи з мети конституціоналізму – обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів людини і громадянина для досягнення (визнання, забезпечення та захисту) конституційно-правової свободи людини [5] – охоплювати, перш за все, питання щодо функціонування Конституції України, особливостей реалізації її положень в умовах війни, форм і методів її захисту за таких обставин. Вчені правники-конституціоналісти повинні з урахуванням вітчизняних традицій державного і конституційного будівництва, досвіду інших країн і народів сформувати відповідні рекомендації для належного функціонування Основного Закону України в умовах воєнного стану.

Назріла сьогодні і необхідність скорегувати парадигму вітчизняного конституціоналізму і перейти від практики безсистемних досліджень у сфері оборони та захисту суверенітету і територіальної цілісності України до комплексного аналізу, прогнозувати у цій сфері і вироблення на основі національних цінностей, національної ідеї, історичного досвіду України довгострокової і науково обґрунтованої концепції державного будівництва в сфері національної безпеки, яка має стає домінантою національного державотворення.

Напрямок сучасної парадигми національного конституціоналізму має також стати і проблема його функціонального механізму. В умовах війни відбувається трансформація вітчизняного механізму державної влади та місцевого самоврядування через запровадження військових адміністрацій, посилення повноважень окремих органів державної влади, тому важливо чітко визначити завдання та функції інституцій механізму публічної влади, особливо у сфері оборони України, захисту населення від зовнішнього агресора; необхідно напрацювати концепцію створення умов для функціонування/пе-

ренесення та належного виконання своїх обов'язків тими органами влади, що базуються на тимчасово окупованій території та щодо безперебійної роботи тих владних інституцій, які з різних причин, залишаючись на території контрольованій українською суверенною владою, стикнулися з труднощами у своїй роботі, котрі викликані фактичним перебуванням України в стані війни; оптимально обґрунтувати зміну алгоритму реалізації функцій, штатну чисельність служб і підрозділів кожного органу державної влади. В цьому плані хотілось би звернути увагу, зокрема на Кабінет Міністрів України, окремі міністерства та інші центральні органи, які не зуміли повною мірою справитися з викликами війни і продовжують працювати «по-старому».

Також слід негайно законодавчо врегулювати питання правового статусу добровільних батальйонів та інших озброєних військових та напіввійськових формувань, узаконення їх функціонування, встановлення соціальних та правових гарантій бійців територіальної оборони та інших таких формувань. Вітчизняні вчені правники, в тому числі й конституціоналісти, мають розробити і запропонувати законодавцям на основі аналізу сьогоденних військових подій оптимальний варіант правового регулювання завдань, повноважень, організаційної структури та відомчої приналежності таких формувань та їх відповідальності.

На рівні конституційної доктрини має відбутися і перегляд ролі та місця міжнародних організацій у системі гарантування миру у світі загалом та забезпечення національної безпеки окремих країн. Події останнього часу свідчать, що, на жаль, окремі визнані міжнародні інституції, наприклад, ООН, ОБСЄ, які за своїм призначенням мають працювати у напрямку забезпечення безпеки та миру у світі, на практиці виявилися малоефективними і такими, що нездатні належним чином реалізувати цю функцію.

Вкрай необхідно сьогодні також проводити дослідження щодо удосконалення національної законодавчої бази у сфері міжнародної співпраці України із союзниками у питаннях забезпечення нашої державної безпеки, міграції наших співгромадян та охорони кордонів України, отримання нашою країною міжнародної гуманітарної допомоги від зарубіжних партнерів та її ефективного розподілу, вироблення та впровадження міжнародних інструментів притягнення росії до відповідальності за воєнні злочини в Україні (створення спеціального Міжнародного трибуналу з цього питання). Певна юридична основа щодо останнього існує, оскільки з цією метою на базі Євроюсту організована Спільна слідча група для фіксування та збору доказів воєнних злочинів вчинених в Україні російським агресором [6]. Як відзначає М. Савчин: «Відстоювання цінностей конституціоналізму стає не лише національним завданням, а також наднаціональним. Воно виходить власне за межі інструментарію лише міжнародного права. Такий інструментарій також має бути пронизаний мереживом вертикальної і горизонтальної взаємодії. Тут мають бути ревізовані консенсусні механізми ухвалення рішень як інституційно неспроможні на ухвалення рішень кваліфікованою більшістю з урахуванням долі національного представництва у міжнародних та/або наднаціональних інститутах. Також мають бути запроваджені механізми універсальної міжнародної юрисдикції так само, що діють щодо злочинів фінансування тероризму та дискримінації» [7, с. 56].

Варто вітчизняним вченим конституціоналістам запропонувати механізм притягнення до конституційної відповідальності тих владних суб'єктів, що стали на шлях зради України, Українського народу, поставили під загрозу обороноздатність держави та збереження стабільності в роботі органів державного апарату (проросійські високопосадовці органів публічної влади, народні депутати України та депутати органів місцевого самоврядування, чиновників, які втекли за кордон тощо); розробити теоретичну основу для засудження «рашизму», «руського миру» і будь-яких проявів російського шовінізму як прояву тоталітарно-терористичного режиму, який вчиняє воєнні злочини проти України та геноцид щодо українців, створює загрозу існування нашої держави.

Пріоритетним питанням для науки конституційного права України в умовах війни має бути і пошук відповідей на питання належного забезпечення прав людини, які виступають серцевиною конституціоналізму. Як справедливо зазначає О. Скрипнюк, оскільки права людини та громадянина є осердям усієї системи права й основою розвитку всіх правовідносин, то будь-яка діяльність органів державної влади, уся державна політика має спрямовуватися на гарантування, захист і забезпечення цих прав – це впливає з факту проголошення України правовою державою (ст. 1 чинної Конституції України) [8, с. 7-8]. «Визначаючи права людини як об'єкт конституційного захисту, – пише І. Гордієнко, – необхідно пам'ятати, що він є органічною складовою конституційного розвитку. Інакше кажучи, цей об'єкт є необхідним, і його поява зумовлюється вже на рівні теоретичного визначення змісту феномена конституції та конституціоналізму» [9, с. 84].

Зрозуміло, що з огляду на повномасштабне вторгнення росії, владою України було прийнято рішення про введення особливого правового режиму - воєнного стану на всій території країни, що має кардинальні наслідки для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України. Зокрема, воєнний стан став причиною обмеження (хоча й тимчасового) цілого ряду визначених вітчизняним Основним законом прав і свобод людини і громадянина та загальною заборонаю таких форм прямої демократії як вибори і референдуми. У свою чергу, обмеження конституційних прав і свобод приводять до дисбалансу приватного та публічного інтересів, за якого органи державної влади отримують доволі широкі повноваження, інколи й не зовсім конституційні важелі впливу на суспільство, громадян, що може стати причиною зловживань новими повноваженням та критикується з боку як громадськості і експертів в сфері права.

Тому сьогодні, коли ми говоримо про конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини в Україні, науковці мають вирішувати цю дилему, а також повинні першочергово акцентувати увагу на особливостях захисту прав таких категорій осіб:

- а) які перебувають на окупованій території;
- б) які перебували на окупованій території та сьогодні потребують відновлення порушених під час окупації їх прав і свобод;
- в) які перебувають на території, де ведуться військові дії;
- г) які перебувають на території, де не відбуваються безпосередньо військові дії, однак громадяни знаходяться в зоні ризиків обстрілів ракетами та військовою авіацією;
- д) які внаслідок війни змушені були покинути свої домівки і сьогодні перебувають за межами України в статусі біженців.

Окрім того вітчизняний конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини потребує своєї модернізації виходячи з обставин війни з росією і необхідності удосконалення його правової складової щодо особливостей захисту:

а) прав дітей – більше 450 вбитих дітей, біля 800 поранено в результаті військових дій, уже не десятки, а тисячі дітей (за даними Уповноваженої Президента України з прав дітей та дитячої реабілітації 181 тисяча [10]) вивезено до РФ (практично депортовано), порушуються права дітей в результаті втрати ними своїх батьків; також чинне законодавство має низку прогалин і колізій, які ускладнюють або взагалі унеможливають належне забезпечення державних соціальних гарантій дітям, які постраждали від збройної агресії росії проти України;

б) прав жінок – події в Київській області (міста Буча, Ірпінь, Макарівський район), в Чернігівській та Харківській областях, території яких були окуповані, засвідчують наскільки права наших жінок порушувалися російськими фашистами в плані сексуального насильства (як повідомила спецпредставниця ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту Праміла Паттен [11], Організація Об'єднаних Націй зафіксувала в Україні 124 випадки зґвалтувань в ході війни Росії проти України. При цьому вона справедливо вважає, що ці дані – лише «верхівка айсберга» і не відображають реальних масштабів сексуального насильства під час війни, тому що ще 28 квітня Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова повідомляла, що тільки за перші два тижні квітня 2022 року до Офісу омбудсмена надійшло близько 400 заяв про сексуальне насильство з боку російських окупантів) і т. ін.;

в) прав людей похилого віку – люди похилого віку та особи з інвалідністю завжди відносилися до числа вразливих категорій населення і в час військових дій проблема захисту їх прав і свобод набула особливої актуальності і щодо їх евакуації з території воєнних дій, забезпечення житлом в нових районах проживання, виплати пенсій та ін.;

г) прав військовослужбовців – при цьому маються на увазі військовослужбовці, які перебувають на передовій і ведуть військові дії з агресором, військовослужбовці, які отримали поранення і потребують отримання належної медичної допомоги в тому числі військовослужбовці, що після звільнення з лав ЗСУ потребують психологічної допомоги.

Категорії наших співгромадян, які потребують свого захисту в умовах російської агресії можна продовжити за рахунок внутрішньо переміщених осіб. Зокрема в «полі зору» вітчизняних науковців-конституціоналістів має стати питання щодо належного законодавчого врегулювання їх статусу, оскільки Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. [12] хоча й враховує факт війни з Росією, однак доволі поверхово (тільки що стосується питання праці таких осіб) і зовсім не враховує територіальний фактор військових дій, розширення

регіонів України, в яких громадяни змушені були покинути свої домівки та стати внутрішньо переміщеними особами тощо.

Невідкладним є також осмислення і належне законодавче врегулювання таких явищ, як роль посередників, процедури обміну полоненими і заручниками. Необхідно також впорядкувати у відповідності із сучасними умовами питання соціального і правового захисту волонтерів, які ризикують своїм здоров'ям і життям, виїжджаючи в зону бойових дій, надаючи допомогу військовим та іншим підрозділам безпосередньо під вогнем. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. [13] не відповідає реаліям сьогодення та не передбачає ефективні заходи соціального і правового захисту волонтерів.

Стержнем цих та інших законодавчих змін мають бути засади вітчизняного конституціоналізму, конституційна догматика і закріплені в Основному Законі України конституційні цінності.

В умовах військової агресії вітчизняна наука конституційного права, окресливши пріоритетні цінності, які корелюють із актуальними викликами сучасності, повинна зацентувати свої зусилля над подоланням кризових явищ, зумовлених веденням проти України загарбницької війни зі сторони росії, які можуть бути вирішеними лише відповідно тими правовими методами та способами, які допоможуть зберегти баланс між інтересами держави та окремого її громадянина, тими конституційними інструментами, які не будуть порушувати процес здійснення державної влади, збережуть стабільний розвиток усієї правової системи України. Тобто наука має виробити доктринальний підхід та механізм, який забезпечив би, з одного боку, сталість та стабільність категорії єдиного існуючого конституціоналізму, який унеможлиблює існування подвійних стандартів розуміння до вибору цінностей в мирний та воєнний час, з іншого – доктринально обґрунтувати потреби та шляхи реформування національного механізму публічної влади, способи забезпечення прав людини в умовах воєнного стану.

Висновок. Отже, можемо констатувати, що війна з росією викликала загрози не тільки незалежності, суверенітету і територіальній цілісності України, а й загалом засадам вітчизняного конституціоналізму. Тому українське суспільство, українська держава повинні адекватно реагувати на ці загрози, виробити ефективний механізм їх фактичної нівелізації. Для досягнення цієї мети мають бути задіяні всі можливості держави і суспільства: політичні, економічні, соціальні, зовнішньополітичні, правові, наукові, культурні, духовні. Особливу роль має виконати юридична наука, зокрема наука конституційного права, яка повинна комплексно проаналізувати стан реалізації Конституції України в умовах військової агресії, дотримання прав людини, ефективність функціонування механізму публічної влади і запропонувати на основі цього шляхи вирішення викликів війни у цих сферах, які мають бути швидкими, реальними, конкретними і ефективними.

Список використаних джерел:

1. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
2. Comparative constitutionalism. Cases and materials. St. Paul: LEG, 2016. 1688 p.
3. Ginsburg T., Dixon R. Comparative Constitutional Law. Northampton: Edward Elgar Pub., 2011.
4. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. К.: Ваіте. 2021. 528 с.
5. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану URL:https://ccu.gov.ua/sites/default/files/krusyan_a._suchasnyu_ukrayinskyu_konstytucionalizm_v_umovah_voennogo_stanu_2022.pdf.
6. Євроюст надасть Спеціальній слідчій групі з розслідування воєнних злочинів в Україні технічну та фінансову підтримку – президент Гарман. Interfax-Україна, URL: <https://interfax.com.ua/news/general/836134.html>.
7. Савчин М. Війна як виклик конституціоналізму. Сучасний конституціоналізм: нові виклики, цінності та євроінтеграційні перспективи: матеріали круглого столу з нагоди Дня Конституції України (30 червня 2022 року). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2022. С. 54–57.
8. Скрипнюк О. В. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління. *Право України*. 2007. № 4. С. 3–8.
9. Гордієнко І.Л. Конституціоналізм як режим правового обмеження державної влади: Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Київ, 2021. 263 с.

10. Росіяни незаконно вивезли 181 тисячу українських дітей — омбудсмен URL:<https://suspihne.media/234957-rosiani-nezakonno-vivezli-181-tisacu-ukrainskih-ditej-ombudsmen/>.
11. Інтерв'ю із спецпредставницею генсекретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфліктів Прамілою Паттен URL:<https://ukrainian.voanews.com/a/pramila-patten-interview/6627987.html>.
12. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
13. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.